

Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre)

The Yörüks of Ankara (According to Tahrir Registers of 1463, 1523/30 and 1571)

*Emine Erdoğan**

Özet

Bu makalede 1463, 1523/30 ve 1571 tarihli Ankara Mufassal Tahrir defterlerine dayalı olarak Ankara Yörükleri'nin, bir diğer ifade ile konar-göçer taifelerinin yurdları/coğrafi yaşam alanları, sosyal ve demografik yapıları incelenmiştir. Bu çerçevede yörüklerin tahrir dönemlerinde yurd olarak kullandıkları yerlerde gerçekleştirdikleri mekân değişiklikleri ile demografik yapılarında meydana gelen değişimler etraflıca ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Ankara Sancağı, Ankara Yörükleri, Tahrir Defterleri.

Abstract

In this article fatherland, geographical living quarters, social and demographical structure of nomadic society living in Ankara according to 1463, 1523/30 and 1571 dated Ankara Mufassal tahrir registers had been studied. In this framework exchanging places and changes in demographical structures of yörüks in tahrir period are demonstrated in detail.

Keywords: The Sancag of Ankara, The yörüks of Ankara, Tahrir registers.

Giriş

Malûm olduğu üzere Anadolu, Suriye ve Irak'ta yaşayan Türk teşekkülleri, XVI. ve XVII. yüzyıllarda genel olarak Türkmen ve Yörük şeklinde ikiye ayrılırdı. Türkmen adı, Anadolu'nun Kızılırmak'tan itibaren doğu ve güneyde kalan bölgeler ile Suriye ve Irak'ta yaşayan aşiretler tarafından kullanılırken Yörük tabiri¹, Kızılırmak'tan Adalar ve Marmara denizi kıyılarına kadar uzanan

* Yard. Doç. Dr. Gazî Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Teknikokullar/Ankara, Tel: .0 312 212 60 30/2872, erdogan@gazi.edu.tr

¹ Yörük tabirinin mânâ ve menşei hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Faruk Sümer, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış", *İFM*, XI/1-4 (1952), s.518-522.

yerlerdeki teşekküller ile Rumeli’nde bulunan cemaatleri ifade etmekteydi². Her ne kadar ifade edildiği terim itibarıyla iki grup arasında bir farklılık varmış gibi görünse de her iki grubun Anadolu’nun Türkleşmesi sürecinde etkili olan zümreler olduğu bilinen bir gerçektir³.

Bu zümrelerden biri de Ankara Yörükleri’dir. Söz konusu bu konar-göçer taifelerin coğrafi yaşam alanları ile sosyal ve demografik yapılarının inceleneceği bu çalışmada kullanılacak olan tahrir defterinden ilki Ankara Sancağı’nın elimizde mevcut ilk tahriri ve aynı zamanda Fatih dönemine ait defterlerin tipik bir örneği olan 9 numaralı -H.867 (M.1463) tarihli- defterdir⁴.

Ankara Yörükleri hakkında veri içeren diğer defterlere gelince; bunlardan biri Ankara Sancağı’nın ikinci tahrir dönemine ait olan 117 numaralı -H.929(M.1523) tarihli- mufassal tahrir defteri⁵, bir diğeri ise bu defterdeki bilgileri özetleyen ve Anadolu ve Rumeli eyâletlerini kapsayan altı adet muhasebe defterinden⁶ biri olan 438 numaralı -H.937(M.1530)- tarihli defterdir⁷. Araştırmada kullanılan son defterler ise sancağın üçüncü tahrir dönemine ait olan 74 numaralı -H.979(M.1571) tarihli- mufassal tahrir defteri⁸

² Rumeli’deki Yörük/Yürükler, Anadolu’daki aşiretlerden farklı bir teşkilât içerisinde olup, devlete hizmet etmekle mükellef askerî bir sınıf idi. Bu hususta bkz. Salâhaddin Çetintürk, “Osmanlı İmparatorluğunda Yörük Sınıfı ve Hukuki Statüleri”, *DTCFD*, II/1(1943), s.109.

³ Bu hususta bkz. Ahmet Caferoğlu, “Anadolu Etnik Yapısının Oğuz-Türkmen-Yörük Üçlüsü”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, V/1-4 (1973), s.75- 86.

⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver 9 numaralı Ankara Mufassal Tahrir Defteri. (Bu defter bundan sonra *BOA-MAD-9* olarak kısaltılacaktır). Söz konusu bu defter hakkında detaylı bilgi için bkz. Muzaffer Arıkan, *H.867 Tarihli Ankara Tabrir Defteri (Açıklamalarla metin tesbiti)*, (Yayınlanmamış doktora tezi), AÜDTCF, Ankara 1958.; Kemal Çiçek, “The Earliest Population and Fiscal Surveys (Tahrir defterleri) for the Anatolian Provinces of the Ottoman Empire”, *OTAM*, 7 (1996), s.91-92.; Emine Erdoğan, *Ankara’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tabrir Defterleri’nin Analizi (TÜSOKTAR Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma)*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, s.11-13.

⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 117 numaralı Ankara Mufassal Tahrir Defteri. (Bu defter bundan sonra *BOA-TD-117* olarak kısaltılacaktır).

⁶ Diğer defterler için bkz. Halil İnalçık, “Osmanlı’da İstatistik Metodu Kullanıldı mı?”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, (Der. H.İnalçık, Şevket Pamuk), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü yay., Ankara 2000, s.7.

⁷ *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, 937/1530, I, Kütahya, Kara-bisâr-ı Sâhib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livâları, -Dizîn ve Tıpkıbasım-*, Ankara 1993. (Bu defter, bundan sonra *BOA-MVAD-438* olarak kısaltılacak; bu tahrir dönemi de 1523/30 olarak ifade edilecektir). Söz konusu bu defterin muhtevası için ayrıca bkz. Feridun Emecen, “Mufassaldan İcmale”, *OA*, XVI (1996), s.37-44.

⁸ Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, 74 numaralı Ankara Mufassal Tahrir Defteri. (Bu defter, bundan sonra *TKGM-KKA-TD-74* olarak kısaltılacaktır).

ile 76 numaralı -H.979 (M.1571) tarihli- Ankara Yörük defteridir⁹.

Coğrafi Yaşam Alanları ve Tâifeler

1463 tahririnde haklarında sınırlı verilere sahip olduğumuz Ankara Yörükleri, 1523/30 ve 1571 tahrirlerine göre, Ulu Yörük, Kasaba Yörükleri, Haymana (Büyük ve Küçük), Karalar, Taceddinlü ve Aydın Beylü taifelerinden oluşmakta olup, her dönemde geniş konar-göçer nüfusunun bulunduğu alanlardan biri olan Ankara Sancağı'nın¹⁰ iskân coğrafyasını yurd olarak kullandıkları gibi¹¹, Ankara'nın batısında Sivrihisar, Sultanönü (Eskişehir), Kütahya ve Karahisar-ı Sâhib (Afyon), Aksaray sancakları ve güneyde Karaman eyâletine tabi topraklara kadar uzanan geniş topraklardaki yerleşim yerlerini (köy, mezraa) yurd olarak kullanmaktaydılar.

Konar-göçer olarak da tanımlayabileceğimiz bu toplulukların yaşamları, yerleşiklerden ayrı bir statüde tezahür etmekteydi. Osmanlı Devleti, bu toplulukları kendi imparatorluk düzeniyle uyum içinde var edebilmek için bazı önlemler almıştı. Buna göre; her cemaate yaylak ve kışlaklarıyla bir yurd veriliyor; bunun sınırları belirlenip tahrir defterlerine kaydediliyordu. Konar-göçer topluluklar, yaşantılarının bir gereği olarak bu yaylak ve kışlaklar arasında mevsimlik göç hareketleri gerçekleştiriyorlardı. Bu yurd alanı içinde yörükler, hayvancılığın yanı sıra az da olsa tarımla da uğraşıyor; ormanlık veya bataklık araziye tarıma açıp, kendi ihtiyaçlarını karşılamak veya pazarlamak için buğday, pamuk ve pirinç vs. ekiyorlardı¹².

Konar-göçerlerin bu yaşayış tarzını, yaylak-kışlak mahallerini ve ziraat

⁹ Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, 76 numaralı Ankara Yörüklerinin Defteri. (Bu defter, bundan sonra *TKGM-KKA-TD-76* olarak kısaltılacaktır).

¹⁰ Ankara Sancağı, 1463 tahririnde Çubuk, Yabanovası, Bınarılı, Ayaş, Kasaba, Uruş, Şorva, Mürtedova, Bacı, Karacadağ ve Mudrıb timar nahiyelerinden oluşmaktaydı. 1523/30 ve 1571 tahrir döneminde ise Ankara, Yabanâbâd, Çubuk, Ayaş, Murtazâbâd ve Bacı kazalarından oluşmaktaydı. Bu kazaların bugün tekabül ettikleri yerler şu şekildedir: Kasaba, bugünkü Ankara ve Elmadağı ile Ankara'nın Kalecik'e doğru uzanan çevreyi içine almaktadır. Çubuk, Ankara'nın kuzey doğusunda aynı adla anılan kasaba ve civarını; Murtazaâbâd, bugünkü Mürted çevresini, yani Ankara ile Ayaş arasındaki toprakları; Ayaş, aşağı yukarı bugün aynı adla anılan ve Beypazarı'na kadar uzanan bölgeyi; Yabanâbâd, bugünkü Kızılcahamam ve çevresini; Bacı, Ankara'nın güneyinde bugünkü Haymana kazâsının doğusunda kalan ve genellikle yörüklerin bulunduğu alanı kapsamaktadır. Bkz. Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihiğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı yay., Ankara 1995, s.61-62.

¹¹ Halil İnalçık, "The Yürüks: Their Origins, Expansion and Economic Role", *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire Essays on Economy and Society*, Bloomington 1993, s.104-105.

¹² Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, (1300-1600)*, (Editör: Halil İnalçık ve Donald Quataert, Türkçeye Çev. Halil Berktaş), Cilt 1, İstanbul 2000, s.71-75.

yaptıkları yerler ile ilgili verileri incelediğimiz tahrir defterlerinden elde edebilmekteyiz¹³. 1463 tahririnde “*Sûret-i Yörükân-ı Livâ-i Ankara*” başlığı altında Kasaba Yörükleri 200 hânedan, İshaklı, Tutlu ve Gündoğmuş Yörükleri 100 haneden, Karakeçilü Yörükleri ise 105 haneden müteşekkil idi¹⁴. Kasaba Yörükleri, 1523/30 tahririnde Ankara Sancağı’nda Çukurcak’a bağlı mezraalarda sâkin idiler¹⁵. Bu tarihte toplam 55 cemaatden oluşan bu topluluk, 42 mezraada ve 8 köyde oturmaktaydı¹⁶. 1571 tahririnde bu defa 54 cemaat halinde müteşekkil olan bu yörüklerin yurdları, yine Ankara kazâsı ve Çukurcak nahiyesindeydi¹⁷.

Bir diğer konar-göçer topluluk olan Taceddinlü tâifeleri, hem 1523/30 tahririnde¹⁸ hem de 1571 tahririnde yörük yurdu olan Bacı kazâsında bulunmaktaydılar. Avârızdan muaf ve müsellemler olarak Baydı Yüzü, Borte Yüzü, Doydu Yüzü, Garişa Yüzü, Hüseyin Yüzü ve Sakılı cemaati olmak üzere 6 cemaatden müteşekkil olan Taceddinlü taifeleri, her iki tahrir döneminde de hayvancılıkla uğraşmaktaydılar¹⁹.

Ankara Yörükleri’nden Haymana²⁰ taifeleri ise, incelemiş olduğumuz

¹³ Tahrir defterlerinin bu açıdan önemine dair ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Şahin, “Osmanlı Devrinde Konar-Göçer Aşiretlerin İsim Almalarına Dâir Bâzı Mülâhazalar”, *İÜTED*, (Prof.Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı), 13 (1983–1987), s.195.

¹⁴ *BOA-MAD-9*, v.6a. Ayrıca bkz. M. Arıkan, a.g.t., s.20.

¹⁵ *BOA-TD-117*, s.119–146.

¹⁶ Bu yerleşim yerlerinden ikisi (Çukurcak köyü ve Eslemez mezraası) Çukurcak nahiyesi’ne bağlı iken, üçüncüsü Murtazaâbâd kazâsı içerisinde (Abdideresi) idi. Kengiri (Çankırı) Sancağı’nda iskân halinde olan İshaklı-i diğer cemaatini de burada ayrıca zikretmemiz yerinde olur. Sıraladığımız bu cemaatler dışında yer alan diğer cemaatler, Ankara kazâsı içerisinde iskân halinde idiler. Bkz. *BOA-TD-117*, s.123, 138, 140, 144.

¹⁷ Bu konar-göçer teşekkül, bu tarihte 40 mezraada ve 6 köyde (Ilıpınar, Uzağluözü, Busal, Yalıncağ, Çukurcak, Balgat) iskân halinde idiler. 1523 tarihli defterde Murtazabad’a bağlı Ilıpınar köyünde sâkin olan Azizbeylü cemaati, 1571 tahririnde de yine aynı köyde iskân etmekteydi. Bunun yanında Çukurcak nahiyesi sınırları içerisinde ise 7 cemaat oturmaktaydı.

¹⁸ *BOA-MVAD-438*, s.399.

¹⁹ *BOA-TD-117*, s.442-443.; *TKGM-KKA-TD-74*, v.320b-321a.

²⁰ “Haymana” tabirinin mânâsı ile ilgili olarak bazı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden birine göre; Ankara savaşında Yıldırım Bâyezid’in Timur’a yenilmesiyle Timur ordusu, Haymanaovası’nda ilerler, karargâhı bugünkü Timurözü yaylasına kurulur. Timur’un yanından hiç bir zaman ayırmadığı kızı Mana, bilinmeyen bir nedenle burada kendisini öldürür. Buna çok üzülen Timur, acı acı bağırarak, “Hey mana neredesin?” diye seslenir. Bir söylenceye göre Haymana adı, Timur’un bu acılı seslenişleri sırasında kullandığı sözcüklerden kaynaklanmaktaydı. Bkz. “Ankara”, *Yurt Ansiklopedisi*, Cilt 1, s.579.; Bir diğer görüşe göre ise; 1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu’nun Türklere açılmasıyla Kayı boyundan bir kol Karacadağ ve bugünkü ilçe dolaylarına yerleştirilmişlerdir. Burada Ertuğrul Bey’in annesi Hayme ana vefat etmiştir ve bugünkü kaplıcaların bulunduğu yere defnedilmiştir. Bu yöre uzun süre Hayme ana

tâifeler içerisinde hem nüfus, hem de cemaat sayısı açısından bünyesinde en fazla konar-göçer teşekkülleri barındıran tâifedir. Bu tâife, Ankara kazâsının güneyinde bulunan Haymana ovasına yayılmış durumda idi²¹. 1463 tahririnde varlıkları ve yurdları hakkında veri bulunmayan Haymana taifeleri, 1523/30 tahririnde 318, 1571 tahririnde ise 325 cemaatden müteşekkildi. 1523 tahririnde Haymana taifesine mensup cemaatler, Ankara, Bacı, Çubuk, Murtazaâbâd kazâları ile Çukurcak ve Kasaba nahiyelerinde bulunan mezraaları asıl yurd olarak kullandıkları gibi sancak sınırları dışında bulunan Aksaray, Sivrihisar, Koçhisar²², Kalecik, Karaman, Sultanönü, Karahisar-ı Sahib (Barçınlu kazâsı), Turgud²³ topraklarını da yurd olarak kullanmaktaydılar²⁴.

Haymana, Turgud bölgesi ile Kayseri'ye uzanan geniş yayla bölgesi aynı zamanda yarı göçebe bir hayat yaşayan ve daha ziyade at yetiştirmekle şöhret kazanan uluslardan biri olan Atçeken ulusunun da yerleşme sahası idi²⁵.

Bir diğer konar-göçer teşekkül olan Ulu Yörük tâifeleri, 1523/30 tahririnde 81 cemaat, 1571 tahririnde ise 67 cemaatden müteşekkildi ve bu taifeye bağlı cemaatler, çoğunlukla Sultanönü (Eskişehir) Livâsında, Hüdâvendigâr sancağına bağlı olan Sivrihisar (Seferihisar) nahiyesi²⁶ ve Beybazarı kazâsında²⁷, Mihaliç

adı ile anılmış, sonradan telaffuzundaki değişiklik sebebiyle Haymana olarak kullanılmıştır. Bkz. www.ankara.gov.tr. Ancak İ.H.Uzunçarşılı'ya göre, Hayme ana, İnegöl'e tabi Domaniç nahiyesinin Çarşamba köyünde medfundur ve hatta II. Abdulhamid'in iradesiyle 1892'de bir de türbe yapılmıştır. Bkz. İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt I, TTK yay., Ankara 1988, s.101, 1 nolu dipnot.

²¹ A.Nezihi Turan, *Yabanâbâd Taribini Ararken*, Ankara 1999, s.40.

²² Tuz gölü civarındaki bugünkü Şerefli Koçhisar ilçesi, defter ve vesikalarda bazen Kuşhisar şeklinde yazılmaktadır. Bkz. *TKGM-KKA-TD-76*, v.135a.; Aynı tespit için bkz. Faruk Sümer, "Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller", *İFM*, IX (Ekim 1949-Temmuz 1950), s.481.

²³ Konya'nın kuzey ve doğusundaki bir kısım araziye ihtivâ eden bu saha, Şikârî'de Konya ve Ankara arasındaki sahanın bir kısmı olarak tarif edilmektedir. Bkz.F. Sümer, "Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu...", s.462.

²⁴ Elde ettiğimiz verilere göre, 1523/30 tarihinde bu taifeden 27 cemaat Aksaray toprağında, Sivrihisar'da 16 cemaat, Koçhisar'da 20 cemaat, Kal'acık'da 3 cemaat, Karaman vilâyetinde 3 cemaat, Barçınlu kazâsında 1 cemaat, Turgud kazâsında 3 cemaat, Bayburd kazâsında da 2 cemaat mütemekkin idi. 1571 tahririnde ise, Ankara kazâsı başta olmak üzere, Çubuk'da 1, Kasaba'da 1, Murtazaâbâd'da 1, Koçhisar'da 32, Aksaray'da 25, Turgud'da 2, Sivrihisar'da 3, Bayburd'da 4, Kalecik'de 3, Kırşehir'inde 1 cemâat mütemekkin idi.

²⁵ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987, s.21-22.; Ayrıca bkz. Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1998, s.21. Atçekenler hakkında detaylı bilgi için bkz.Hasan Basri Karadeniz, "Atçekenlik ve Atçeken Yörükleri", *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Tarsus 2000, s.183-193.; Rudi Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebelere ve Osmanlılar*, (Çev.Müfit Günay), Ankara 2000, s.121-159.

²⁶ Halime Doğru, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, Ankara 1997, s.14.

kazâsında²⁸ ve ayrıca Ayaş kazâsında bulunan muhtelif mezraalar ve köylerde sâkin idiler.

Asıl yurdları Seferihisar (Sivrihisar) toprağı²⁹ olan Aydın Beylü tâifesi, 1523/30 tahririnde 13, 1571 tahririnde 232 cemaatden teşekkül etmişti. 1523/30 tahririne göre, Aydın Beylü taifeleri 9 mezraayı ekinlik olarak kullanırlarken³⁰, 1571 tahririnde daha geniş bir sahaya yayılmış durumdaydılar. 1523/30 tahririnde sadece Sivrihisar toprağında yurdları bulunan Aydın Beylü taifelerinin, 1571 tahririnde Sivrihisar toprağının yanı sıra Sultanönü (Eskişehir) sancağında, Karahisar-ı Sahib (Afyon) sancağında, Şuhud, Bolavadin ve Barçınlu, Sandıklı kazâlarında, Kengiri (Çankırı) livâsına bağlı Keskin ve Kal'acık kazâlarında, Aksaray'da, Çubuk, Kasaba ve Çukurcak'da bulunan muhtelif yerleşim birimlerinde yurdları bulunmaktaydı³¹.

XVI. yüzyılda Ankara sancağı önemli ölçüde iskân edilen bir saha olmuştur. Nitekim yörede başka bölgelerden göç ederek gelen taifeler bulunmakta idi. Bu taifelerden biri olan Karalar taifesi, Zülkadir (Dulkadir)lü'den gelmiş olduklarından dolayı avârıızdan muâf idiler³².

Haymana tâifelerini oluşturan bazı cemaatler de başka diyarlardan Haymana ovasına gelmişlerdi³³. Buna göre Adalu,³⁴ Cüneydlü³⁵, Erdevan³⁶

²⁷ Ö.Lütfi Barkan-Enver Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tabir Defterleri*, I, Ankara 1988, s.599.

²⁸ BOA-TD-117, s.487.

²⁹ Defterlerde Aydın Beylü cemaatinin iskân yeri "Hâk-ı Seferihisâr" olarak tarif edilmektedir. BOA-TD-117, s.701; TKGM-KKA-TD-74, v.162b.

³⁰ BOA-TD-117, s.701-708.

³¹ Aydın Beylü cemaatlerinin yoğun olarak iskân halinde oldukları bölgeleri tespit edebilmek açısından bu sancaklarda yerleşen cemaat sayılarını vermekte yarar vardır. 1571 tahririnde, Sultanönü livasını 5 cemaat, Sivrihisar nahiyesini 12 cemaat, Karahisar-ı Sahib sancağı ve bu sancağa bağlı kazâları 27 cemaat, Kengiri Sancağı ve bu sancağa bağlı kazâları 6 cemaat, Ankara sancağını 20 cemaat, Aksaray livasını ise 1 cemaat kışlak olarak kullanmaktaydı.

³² "Ziker olan Yörükân tâ'ifesi Zül-kâdir'den gelmiş balk olmağın 'avârıızların aldurmayaı deyu Mevlânâ Ankara Kadısı'na hük-m-i hümayûn verilmişdir". Bkz.BOA-TD-117, s.150.; TKGM-KKA-TD-74, v.80b.

³³ Haymana coğrafyası, sonraki tarihlerde de göç sahası olarak rağbet görmüştür. Osmanlı tarih terminolojisinde Celalilik diye ifade edilen ve 1596'da Celali Fetret devriyle esas hüviyetini bulan şekâvet hareketleri, tüm Anadolu coğrafyasının muhtelif bölgelerinde vukubulduğu gibi Ankara'da da etkisini göstermiştir. 1604'de Haymana kazâsına tabi 36 köy tamamen boşalmış, çiftini çubuğunu terk eden ahali (çift bozan), büyük şehirlere göç etmeğe başlamıştır. Bir kısım halk başka sancaklara giderken, bir kısmı da Amasya'dan Ankara ve Kırşehir'e veya Bozok (Yozgat)'dan Ankara'ya gelmişlerdir. Bkz.Y. Halaçoğlu, *İskân Sıyaseti*, s.34. Bölge, XVIII. yüzyılda olduğu gibi, XIX. yüzyılda da bu özelliğini korumuştur. 1859'da Ankara'yı ziyaret eden A.D. Mordtmann, bu tarihte Ankara'nın Haymana mahalline Kırım vs.den gelen Çerkes ve Kazakların yerleştirildiğini anlatmaktadır. Bkz.Y. Halaçoğlu, *İskân Sıyaseti*, s.8.

cemaatleri Karaman vilâyetinden, Eşkili³⁷ cemaati ve üç ayrı Perakende cemaati³⁸ Kırşehir'nden, iki ayrı gruptan oluşan Kızıl Hocalu cemaatlerinden biri Türkmen'den³⁹, bir diğer cemaat ise Dulkadrlü'den⁴⁰ bölgeye gelmiştir. Ayrıca Şark'dan gelen üç ayrı Perakende cemaati⁴¹, Karamandan gelen üç ayrı Perakende cemaati⁴², Adana'dan gelen bir Perakende cemaati⁴³, Türkmen'den gelen dört ayrı Perakende cemaati⁴⁴ ve Ayntab'dan gelen iki ayrı Perakende cemaati⁴⁵ 1523 tahririnden itibaren Haymana ovasında görülmektedir. Defterlerde perakende olarak nitelendirilen cemaatler, bağlı oldukları ana cemaatden çeşitli sebeplerle ayrılarak yaylak ve kışlak olarak mekân değiştiren gruplardı. Ancak kayıtlarımızda geçen perakende cemaatlerinin hangi boydan kopub geldikleri ifade edilmemektedir.

Bu taifeler içerisinde geldikleri bölgelerin adını alan cemaatler de bulunmaktaydı. Bunlar arasında Bayburd⁴⁶, Germiyan⁴⁷, Güney Karamanoğulları⁴⁸ ve Bağdadlı⁴⁹ cemaatlerini sıralayabiliriz.

Aydın Beylü cemaatinin yurdları da tahrir süreçleri göz önünde bulundurulduğunda değişiklik göstermiştir. Nitekim söz konusu cemaat, XVI. yüzyılın ikinci yarısında Orta ve Batı Anadolu boyunca Aksaray, Kalecik ve Keskin'den itibaren Ankara'nın güneyini içine alacak şekilde batıya doğru uzanarak Karahisar-ı Sahib ve Sultanönü'nde yaygın olarak bulunmaktaydı. Özellikle 1571 tahririnde (TD 76) sık sık “*şarkedan gelmişler*”⁵⁰, “*an şark âmed est*”⁵¹, “*cânib-i şark âmed est*”⁵², “*dîyâr-ı şarkedan gelmişler*”⁵³ şeklindeki ibareler, bölgede coğrafi bir hareketliliğin⁵⁴ (iç göç/iç hareketlilik) olduğunu da

³⁴ BOA-TD-117, s.563.

³⁵ BOA-TD-117, s.550.

³⁶ BOA-TD-117, s.664.

³⁷ BOA-TD-117, s.664.

³⁸ BOA-TD-117, s.633, 654, 659.

³⁹ BOA-TD-117, s.591.

⁴⁰ BOA-TD-117, s.650.

⁴¹ BOA-TD-117, s.525, 559, 655.

⁴² BOA-TD-117, s.556, 607, 658.

⁴³ BOA-TD-117, s.558.

⁴⁴ BOA-TD-117, s.570, 593, 657, 648.

⁴⁵ BOA-TD-117, s.653; TKGM-KKA-TD-76, v.124a.

⁴⁶ BOA-TD-117, s.529.

⁴⁷ TKGM-KKA-TD-76, v.69a.

⁴⁸ BOA-TD-117, s.688.

⁴⁹ BOA-TD-117, s.539.

⁵⁰ TKGM-KKA-TD-76, v.205a.

⁵¹ TKGM-KKA-TD-76, v.196a.

⁵² TKGM-KKA-TD-76, v.209a.

⁵³ TKGM-KKA-TD-76, v.205a.

⁵⁴ Coğrafi hareketlilik, bir fizik mesafede gerçekleştirilen devinime işaret eder. Diğer bir deyişle, bir coğrafi alandan diğerine yapılan fizik hareketliliğe işaret eder. Bu hususta

göstermektedir.

Sosyal Yapıları ve Faaliyetleri

Konar-göçerlerin iskân sahasını kır yerleşmesinden ayırt etmek için genellikle ileri sürülen görüş, ziraî faaliyetlerin yapıp yapılmaması olsa da bu tanımlamada ziraî fonksiyon kesin bir kıstas sayılmamaktadır. Çünkü kalıcı yerleşmelerde hayvan yetiştirmek mümkün olduğu gibi, ziraat de geçici yerleşmelerde yapılabilmekteydi⁵⁵. Nitekim Ankara Yörükleri içerisinde hayvancılıkla meşgul olan cemaatler olduğu gibi az da olsa ziraatle uğraşan cemaatler de bulunmaktaydı. Bu cemaatlerden biri olan Karalar cemaati, erik bahçesinden 30 akçe vergi vermiştir. Bunun yanı sıra bu cemaat, 1571 tahririnde pazar faaliyetini de yürütmüştür ve “bâc-ı bazâr” vergisi olarak yılda 100 akçe vermiştir⁵⁶. Ankara şehrine yakınlığından dolayı bir pazaryerinden yoksunmuş gibi görünen Kasaba nahiyesinde bulunan bu pazar yeri, alışlagelen türden bir köyde bulunmayıp, bir göçebe birimine bağlı olsa da bu durum aynı zamanda ticarî faaliyetlerin Ankara şehrinden bağımsız olarak Kasaba nahiyesinde de yürütüldüğüne delâlet etmektedir⁵⁷. Bununla birlikte Ankara Yörükleri'nin 1523/30 ve 1571 tahrirlerinde Ankara sancağı genelinde özellikle Kasaba⁵⁸ ve Bacı kazâlarında meskûn nüfus olarak boş olarak kaydedilen mezraalarda ziraat ettikleri⁵⁹ ve hattâ oturdukları⁶⁰ da tespit edilmiştir.

ayrıntılı bilgi için bkz. Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, (Çev.Nilgün Çelebi), Konya 1990, s.142-143. Bu bağlamda bir sosyal grup olarak Aydın Beylü yörükleri, tahrir dönemleri göz önünde bulundurulduğunda bir iç hareketlilik örneği sergilemişlerdir.

⁵⁵ Ali Tanoğlu, “İskân Coğrafyası Esas Fikirler, Problemler ve Metod”, *Türkiyat Mecmuası*, XI (1953), s.7.

⁵⁶ TKGM-KKA-TD-74, v.79b.

⁵⁷ Suraiya Faroqhi, “Ankara ve Çevresindeki Arazi Mülkiyetinin ya da İnsan Toprak İlişkilerinin Değişimi”, *Tarih İçinde Ankara Sempozyumu*, (Der. Aysel Tükel Yavuz), Ankara 1999, s.64.

⁵⁸ 1523/30 tarihli deftere göre Kasaba nahiyesinde bulunan 41, 1571 tarihinde ise 19 mezraa yörükler tarafından ziraat edilmekteydi. Bacı kazâsında ise, 1523/30 tahririne göre 4, 1571 tahririne göre de 9 mezraa yörükler tarafından ziraat sahası olarak kullanılmaktaydı.

⁵⁹ “*Karye-i Muhyi, tâbi-i m., Timâr-ı Yusuf veled-i Abdullab, an Merdân-ı Kal'a-i Ankara, cemâ'at-i yörükkân zîrâ'at eder*”, BOA-TD-117, s.53.; “*Mezra'a-i Kargakavağı, nez'd-i mezra'a-i Akaçaak, cemâ'at-i Sendellü zîrâ'at eder, bâric ez defter, timâr-ı Hamza veled-i Karaman*”, BOA-TD-117, s.112.; “*Mezra'a-i Ayvaluca, cemâ'at-i Muradfakihlî zîrâ'at eder*”, BOA-TD-117, s.264.; Benzer örnekler için bkz. BOA-TD-117, 110, 111-117.; “*Mezra'a-i Delikliütaş, yörükkân-ı mîrmîrân zîrâ'at eder*”, TKGM-KKA-TD-74, v.82a.; “*Mezra'a-i Arakiler, nâm-ı diğer Avkılar, cemâ'at-i Toganlu zirâ'at eder.*”, TKGM-KKA-TD-74, s.82a.; Benzer örnekler için bkz. TKGM-KKA-TD-74, v.82a, 83a, 84a-b, 85a-b, 86a, 87a-b, 88a, 89a, 90a-b, 92a-b, 93a-b, 94a-b, 95a-b, 97a-b.; “*Mezra'a-i Ercelü, tâbi-i m., nez'd-i Kızılorman, bâric ez defter, cemâ'at-i Denizlî eker*”, BOA-TD-117, s.113.; “*Mezra'a- Hocabeyözü, Beylerbeyi yörüklerinden Toykocalu eker*”, BOA-TD-117, s.115. Benzer örnekler için bkz. BOA-TD-117, s.115-116.

Haymana taifeleri, Ankara Yörükleri içerisinde hayvancılığın yanı sıra en çok tarım faaliyeti yapan tâifeydi. Büyük ve Küçük Haymanalardaki zirâî üretim, XVI. yüzyıl sonlarında üretim kapasitesi açısından oldukça ileri düzeye çıkmıştır. Ankara şehrinin iâşesini temin etmek için ekmekçiler, un veya buğdayı Ankara civarındaki kır kesiminden elde etmekteydiler. Buralarda yetişen hububattan öşr olarak alınan kısım, reyanın kendi ihtiyacının fazlası, bu bölgede tarım üretimi yapılmayan şehir ve kasabalarda pazarlanmaktaydı ve buğdayın, arpanın, unun büyük bir kısmı da ekmekçiler tarafından satın alınmakta idi⁶¹. Büyük ve Küçük Haymanalardan, 1598–9 yılında 1.306.666 kg. buğday, 653.444 kg. da arpa elde edilmekteydi ki bu oran Ankara'nın ihtiyacının 1/4 kadarına, bu bölge de sancağın tarım üretimi alanlarının da 1/5'ine tekabül etmekteydi⁶².

Yörüklerden elde edilen gelirler, genellikle haslara tahsis edilmişti. Kasaba Yörükleri'nin geliri 1523/30 tahririnde sancakbeyi hassına, 1571 tahririnde ise Şehzâde Sultan Murad Han'a tahsis edilmiştir⁶³. 1571 tahririnde Ulu Yörük taifelerinden elde edilen gelir ise Anadolu beylerbeyine tahsis edilmişti⁶⁴. Yine aynı tahrir döneminde Büyük ve Küçük Haymanaların geliri, sadrazam Mahmud Paşa'ya hâs olarak verilirken⁶⁵, Aydın Beylü yörügünün gelirleri, Rumeli beylerbeyi Hüseyin Paşa'ya hâs olarak verilmişti⁶⁶.

Yörükler arasında yerleşik hayata tedricen geçiş yapan cemaatler de bulunmaktaydı. Bu durumun en belirgin göstergesi bazı cemaatlerin 1523/30 tahririnde yurd olarak kullandıkları yerleri 1571 tahririnde de kullanmalarıdır. Meselâ Kasaba Yörükleri'nden olup, hem 1523/30 hem de 1571 tahrir döneminde aynı yerleşim biriminde meskûn olan cemaat sayısı 30 idi. Toplam cemaat sayısının 55/54 olduğu göz önünde bulundurulursa, Kasaba Yörükleri'nin iskân aşamasında bir süreklilik ve istikrar gösterdiklerini söyleyebiliriz. Hattâ bazı cemâatler meskûn oldukları yerlere kendi adlarını vermişlerdir: Meselâ, cm. Gökishaklu-mz. İshaklu⁶⁷, cm.Kürebey-mz. Kürebey⁶⁸, cm.Toganlu, mz. Toganlu⁶⁹, cm.Ercelü-mz. Ercelü⁷⁰ vs. Aynı şekilde Uluyörük⁷¹ taifesine bağlı olan cemaatlerden 51'i, Haymana taifelerinden de

⁶⁰ *Mezra'a-i Hisar, Karakoyunlu sâkinend*, BOA-TD-117, s.116.; “*Mezra'a-i Akviran, cemâ'at-i Karakoyunlu sâkinend*”, BOA-TD-117, s.117.; TKGM-KKA-TD-74, v.101a.

⁶¹ Ö. Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.96.

⁶² Ö. Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.55.

⁶³ TKGM-KKA-TD-76, v.34b.; Ö.Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.62.

⁶⁴ TKGM-KKA-TD-214, v.4a.

⁶⁵ TKGM-KKA-TD-76, v.56b.; Ö. Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.62.

⁶⁶ TKGM-KKA-TD-76, v.162b.; MD XXIV, 47/132.; Ö. Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.62.

⁶⁷ BO-TD-177, s.134.; TKGM-KKA-TD-74, v.39b.

⁶⁸ BOA-TD-117, s.122.

⁶⁹ TKGM-KKA-TD-74, v.45b.

⁷⁰ TKGM-KKA-TD-74, v.39b.

⁷¹ Uluyörük, XVI. yüzyılda Sivas bölgesinde yaşayan ve bu asır başlarından itibaren, Ankara'dan Şam civarına kadar olan bölgede yerleşen Türkmen gruplarından en

74'ü son iki tahrir döneminde aynı yerleşim biriminde oturmuşlardır. 1571 tahririnde perâkende olarak nitelendirilen cemaatlerin sayılarında düşüş gözlenmesi de bu duruma delâlet etmektedir. Haymana cemaatleri içerisinde olan ve perakende olarak nitelendirilen cemaatlerin sayısı 1523 tahririnde 52 iken, 1571 tahririnde 35 idi.

Derbend tesislerinin iskân vasıtası olarak kullanımı daha çok XVIII. yüzyılda ağırlık kazanmışsa da tespit ettiğimiz kayıtlar, XVI. yüzyılda da derbendlerde iskân faaliyetlerinin gerçekleştirilmeye çalışıldığını göstermektedir. Nitekim Ulu Yörük taifelerinden Çenger cemaati, her iki tahrir döneminde de Beybazarı kazâsında bulunan Davud Paşa Derbendi'nde mütemekkin iken, Hamzalar ve Semayil cemaati, Abagü Derbendi'nde sâkindiler. Bu sayede derbend ve çevresinde derbendci ismi altında pek çok başı-boş reâyâ iskân edilerek bölgenin emniyetinin sağlanması düşünülmüştür. Ayrıca, şekavet unsurlarının baskılarına karşı emniyet duygusunun halk üzerinde hâkim kılınmasına, böylece yerlerini yurdlarını terk edenlere mani olarak yerleştirmeyi kolaylaştırma yoluna da gidilmiştir⁷².

Ankara Sancağı'nda yaylaklar genellikle yörükler tarafından kullanılan yerlerdi⁷³. Ancak buraları bir çok köy ve kabile arasında nizaya sebep olmakta ve hattâ bu nizalar sonucunda yapılan anlaşmalarla sınırları yeniden belirlenen yerler olabilmekteydi. Nitekim sancaktaki Kelek yaylağı böyle bir yaylak idi. Burası, Beylerbeyi yörüklerinden Sarualan ile Yağmur köyü halkının üzerinde “*rızalaşub sulh etdikleri*” ve buna göre sınırlarının tespit edildiği bir yaylak idi⁷⁴.

Sancak bölgesinde yörüklerin davalarında “Yörük kadısı”⁷⁵ iş başında idi⁷⁶. Yörük kadısına bu davalarda yardım eden bir de naib bulunmaktaydı. Nitekim 1567 tarihli bir hüküm bu konuda bize fikir vermektedir. Söz konusu bu hükümde, Ankara beyi ile birlikte Yörük Kadısı naibinin muhtelif suçlardan dolayı Seferihisar Kalesi'nde haps olunan Sadri adlı bir kişinin küreğe konulması

önemlilerinden biri olup, Bozulus ve Dulkadirli koluna mensup teşekküllerden biri idi. Bkz. Y.Halaçoğlu, *İskân Siyaseti*, s.26. Ayrıca detaylı bilgi için bkz. Erhan Afyoncu, “Ulu Yörük (1485–1574)”, *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Tarsus 2000, s.1-7.

⁷² Y. Halaçoğlu, *İskân Siyaseti*, s.8.

⁷³ “*Yaylak-ı Çiçeklü ma'a sınırbâ-i nezd-i sınıur-ı karye-i İnviran ve Gömlekcik, cemâ'at-i Şadımmanlu ve Menakiler yaylar. Timâr-ı Ali Bey veled-i Bnari, Mirâlây-ı Ankara*”, BOA-TD-117, s.264.; “*Yaylak-ı Hisarlugazî ve İvelik ve Ağcakilise ve Birunpınar, cemâ'at-i İsbacılı ve Hatıbfakihlî yayladır. Timâr-ı Murad veled-i Cemcem ve Günşir veled-i Arjuncu*”, BOA-TD-117, s.265.; “*Yaylak-ı Beylüce ve Alppınar vebasan Mevlana Muhyiddin cemâ'at-i Muradfakihlî yaylar*”, BOA-TD-117, s.163.

⁷⁴ BOA-TD-117, s.163.

⁷⁵ “Yörük kadısı” tabirine mühimme kayıtlarında da rastlanılmaktadır. Bkz. MD, XXI, 186/51 (14 Zilka'de 970-18 Mart 1573).

⁷⁶ “...Yörük Kadısı hükm-i hümayûnla teftîş edüb...” (Bkz.BOA-TD-117, s.493, 468).

hususunda merkeze mektup gönderdiği beyân edilmiştir⁷⁷. Bir başka hükümde ise Yörük kadısından Yörük kazasında “*ehl-i fesad*”dan olup halka zulm eden kişilerin teftiş edilerek suçu sabit olanların yakalanarak hapsedilmeleri istenmiştir⁷⁸.

Ankara Yörükleri’nden olup, şehirde mütemekkin olanları da vardı. Bu kişiler, Ankara şehrinde 1523/30 tahririnde görülmemekle birlikte, 1571 tarihinde *Karakeçilü* vasfıyla kayıtlı idiler. Şehre yakın mesafedeki mezraaları kışlak ve yurd olarak kullanan Kasaba Yörükleri’nin Karakeçilü cemaatinden olan söz konusu bu 35 hane⁷⁹, şehrin muhtelif mahallelerinde iskân etmekteydiler. Bu cemaat mensupları Ahitura, Tûlice, Yenice, Mescid-i Şemseddin, Bostancıyan, Ürgüb, Avancıklar, İmâret-i Karacabey, Alacamescid gibi genellikle müslüman nüfusun yoğun olduğu mahallelerde iskân halindeydiler. Bu konar-göçer zümrenin şehre yerleşmelerinin sebebi hakkında defterlerde herhangi bir veri olmasa da konar-göçerlerin şehre yerleşmelerinin olağan bir durum olduğunu ve şehir hayatının canlılığının konar-göçer halkı şehre çektiğini biliyoruz⁸⁰.

Ankara şehrinde ikâmet eden yörükler arasında zanaat sahibi kişiler de bulunmaktaydı. 1573 tarihli bir hükme göre, şehirde ikâmet eden yörük tâifesinden Piri’nin, “*kasablığa yarar*” olmasından dolayı ailesi ile birlikte kasablık hizmetinde istihdâm edilmek üzere *Dergâh-ı Mu’alla*’ya gönderilmesi Ankara kadısı’na emredilmiştir⁸¹.

Ankara Yörükleri’nde “Oğuz Boy Adları”

Ankara Yörükleri arasında 24 Oğuz boyuna mensup olan cemaatler de bulunmaktaydı. Kasaba Yörükleri, 24 Oğuz boyunun iki kolundan biri olan Üçoklu Oğuz boyuna mensup teşekkülleri bünyesinde barındırmaktaydı. Bu teşekküllerden biri, Bozulus’un büyük cemaatlerinden biri olan Oğulbeylü cemaati idi⁸². Oğulbeylü cemaati, hem 1523⁸³ hem de 1571 tahririnde⁸⁴ Beş Ağaç mezraasında sâkin idi. Yine Üçoklu koluna mensup olup, Salur boyunun önemli teşekküllerinden birisi olan Ramazanlı ulusunun kabileleri arasında yer alan Kara İsalu ve Hacılı cemaatleri⁸⁵ de bu teşekkül içerisinde bulunmaktaydı.

⁷⁷ 7 Numaralı Mühimme Defteri (975–976), (Özet-Transkripsiyon), Cilt I, Ankara 1998, s.28.

⁷⁸ MD XXI, 181/ 440.

⁷⁹TKGM-KKA-TD-74,v.34b.; Karakeçilü aşiretinin Kasaba kazasında yerleşimiyle ilgili olarak bkz. Yusuf Halaçoğlu, “Anadolu’da Türk Aşiretleri ve Karakeçililer”, *Oğuz Gelenegi Çerçevesinde Tarihten Günümüze Karakeçililer*, (Ed. İsmail Özçelik), Kırıkkale 2003, s.102.

⁸⁰ C. Orhonlu, *Aşiretlerin İskânı*, s.38.

⁸¹ MD XXIII, 89/180 (6/Receb/981–5/Ağustos/1573).

⁸² F. Sümer, “Anadolu’da Yaşayan Bazı Üçoklu...”, s.437.

⁸³ BOA-TD–117, s.123.

⁸⁴ TKGM-KKA-TD–74, v.53a.

⁸⁵ F. Sümer, “Anadolu’da Yaşayan Bazı Üçoklu...”, s.455.

Bunun yanı sıra Osmanlı vakanüvisleri tarafından Bozoklu Oğuz boyunun en şerefli boyu olarak nitelendirilen ve aynı zamanda Osmanlı hanedanının da mensubu olduğu Kayı boyundan bir cemaat de Kasaba Yörükleri içerisinde bulunmaktaydı⁸⁶. Bu cemaat, 1523 tahririnde Yalınca köyünde sakin idi⁸⁷.

Kasaba Yörükleri içerisinde olduğu gibi Haymana taifesi içerisinde de 24 Oğuz boyuna mensup cemaatlere tesadüf edilmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Üçoklu boyuna mensup olan Salur boyunun önemli teşekküllerinden birisi olan Ramazanlı ulusunun kabileleri arasında yer alan Hacılu, Haymana taifesi içerisinde yer almakta idi. Bu cemaat, hem 1523⁸⁸ hem de 1571 tahririnde⁸⁹ Yakub Viranı ve Yenice Köy'de sâkin idi. Kezâ Orta ve Batı Anadolu'da yaşayan bir diğer mühim yörük topluluğu olan Alayundlu oymağı da Haymana taifeleri içerisindeydi. Bunlar Konya'nın kuzeyi ile doğu taraflarındaki bir kısım araziye ihtiva eden Turgud kazâsında oturmakta idiler⁹⁰. Alayundlu adındaki iki cemaatden biri 1571 tahririnde Kureyş özü⁹¹, bir diğeri ise Musa Çalı mezraasını⁹² ekinlik olarak kullanmaktaydılar.

Haymana taifeleri içerisinde bulunan bir diğer Oğuz boyu İğdir'di. Bu cemaat, 1571 tahririnde Emzük, ya da İğdir adıyla kayıtlı olup, Koçhisar toprağında oturmaktaydı⁹³. Bozok koluna mensup teşekküllerden biri olan Aşar boyu da 1571 tahririnde Sivrihisar'da bulunmaktaydı⁹⁴. Defterlerde Dodurga veya Todurga gibi muhtelif imlâlarda yazılan Oğuz boyu ise Haymana taifeleri içerisinde tesadüf edilmektedir. Esasen Sivas bölgesinde yaşayan ve defterlerde Ulu Yörük adı verilen ulusun bir oymağı olan Dodurga teşekkülü⁹⁵, incelediğimiz defterlerde iki küçük şubeye ayrılmış bir şekilde, kendi adlarını taşıyan bir köyde oturmaktaydılar⁹⁶.

Ulu Yörük taifeleri içerisinde 24 Oğuz boyundan sadece Kınık boyu bulunmaktaydı. Kınık cemaati, Seferihisar toprağında yaşamakta ve 1523/30 tahririnde 123 vergi nüfusuna sahip bulunmakta idi⁹⁷. Oymağın vergi nüfusu 1571 tahririnde 97 nefere düşmüştür. Bugün Sivrihisar'da bulunan Kınık köyü, şüphesiz bu oymağa ait bir hatıradır⁹⁸.

⁸⁶ F. Sümer, "Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu...", s.65.

⁸⁷ *BOA-TD-117*, s.145.

⁸⁸ *BOA-TD-117*, s.628.

⁸⁹ *TKGM-KKA-TD-76*, v.59a.

⁹⁰ F. Sümer, "Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu...", s.467.

⁹¹ *TKGM-KKA-TD-76*, v.90b.

⁹² *TKGM-KKA-TD-76*, v.56b.

⁹³ *TKGM-KKA-TD-76*, v.139b.

⁹⁴ *TKGM-KKA-TD-76*, v.156b.

⁹⁵ Faruk Sümer, "Bozoklu Oğuz Boylarına Dâir", *DTCFD*, XI/1 (Mart 1953), s.71.

⁹⁶ *BOA-TD-117*, s.522, 617.

⁹⁷ *BOA-TD-117*, s.473.

⁹⁸ Faruk Sümer, "Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu...", s.477.

Aydın Beylü teşekkülünü oluşturan cemaatlere göz attığımızda, en tanınmış Oğuz teşekküllerinden birisi olan Eymir/Eymür cemaatinin⁹⁹ bu teşekkül içerisinde kaydedildiği görülmektedir¹⁰⁰. Üçoklar'dan Dulkadırlü ulusuna tabi olan Eymirler, çoğunlukla Maraş, Kars (Kadirli) ve Bozok mıntıklarında yaşamaktaydılar¹⁰¹. Tespit ettiğimiz bu Eymür cemaatinin bu mıntıklardan göç ederek Aydın Beylü cemaatinin bulunduğu sahaya yerleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir¹⁰².

Demografik Yapıları

Ankara Yörükleri'nin demografik yapılarına gelince; bu husustaki veriler aşağıdaki tabloda özet halinde sunulmuştur. (Bkz. Tablo.1).

Tablo 1. Ankara Yörükleri'nin Tahrirlere Göre Nüfus Durumu¹⁰³

Konar-göçer Teşekküller	1523/30				1571			
	Cm.s.	Hane	Müc.	Muaf	Cm.s.	Hane	Müc.	Muaf
Kasaba Yörükleri	55	908	553	54	54	2116	181	21
Karalar Taifeleri	5	155	37	-	4	226	39	-
Taceddinlü Taifeleri	6	411	259	5	6	455	65	2
Ulu Yörük Taifeleri	81	2128	1802	87	67	4358	286	44
Haymana Taifeleri	318	6500	4178	265	325	10201	1613	28
Aydın Beylü Taifeleri	13	158	127	5	232	3746	755	5
TOPLAM	478	10260	6956	416	688	21102	2939	100

(Kısaltmalar:cm. s:cemaat sayısı, muc.:mücerred)

Yukarıdaki tabloda yer alan ve her taife için verdiğimiz detaylı verilerden şu sonuçları çıkarabiliriz: Haymana taifeleri, hem 1523/30 hem de 1571 tahririnde Ankara Yörükleri içerisinde en fazla cemaat sayısına ve nüfus kesâfetine sahip olan taife idi. 1523/30 tahririnde 4178 mücerred sayısı ile diğer taifelerden daha fazla genç nüfusa sahip olan bu taifenin muaf sayısı da yüksekti (265). Ancak bu durum, 1571 tahririnde gözlenememektedir. Defterdeki verilere göre, bu tarihte yüksek orandaki nüfus artışına rağmen hem mücerred hem de muaf nüfusunda

⁹⁹ Faruk Sümer, "Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu...", s.460.

¹⁰⁰ TKGM-KKA-TD-76, v.192 b.

¹⁰¹ Faruk Sümer, "Anadolu'da Yaşayan Bazı Üçoklu...", s.462.

¹⁰² TKGM-KKA-TD-76, v.192a.

¹⁰³ 1463 tahririnde Ankara Yörükleri ile ilgili veriler daha önce de belirttiğimiz gibi sınırlıdır. Dolayısıyla bu defterde yer alan verileri diğer defterlerde yer alan bilgilerle kıyaslamamızın yetersiz olacağı endişesi göz önünde bulundurularak bu veriler tabloya eklenmemiştir.

düşüş olmuştur. 1523/30 tahririnde muaf zümre içerisinde en fazla nüfus büyüklüğü askerî (109) ve dinî vazifeleri yerine getiren kesime (122) ait iken, bu oran 1571'de askerî kesimde 10'a, dinî kesim de ise 9'a düşmüştür.

Haymana taifesinden sonra 1523/30 tahririnde en fazla nüfus çoğunluğuna sahip olan bir diğer taife, Ulu Yörük'tür. 1571 tahririnde bu durumunu muhafaza eden taifenin cemaat sayısı az olsa da nüfus açısından oldukça kalabalıktır. 1523/30 tahririnde 81 cemaatden meydana gelen Ulu Yörük tâifeleri, bu tarihte 2128 hane, 920 bennâk ve 1802 mücerrede sahiptirler.

Bir diğer konar-göçer teşekkül olan Aydın Beylü taifeleri, 1523/30 tahririne oranla 1571 tahririnde cemaat sayısını artırdığı gibi hane sayısını da artırmıştır (%227). Hattâ bu oranda bir artış aynı tarihte diğer cemaatlerde görülmemektedir.

Kasaba Yörükleri, 1463 tahririnde (MAD 9) hakkında veri bulunan yegâne taifedir. Bu defterde yer alan bir bahisde, Kasaba Yörükleri'nin 200 haneden müteşekkil olduğu kaydedilmiştir¹⁰⁴. Bu taife, 1523/30 tahririne oranla 1571 tahririnde %133'lük bir artış göstermiştir.

Zülkadir(Dulkadir)lü'den Ankara havalisine gelmiş olan Karalar tâifesi, gerek cemaat sayısı gerekse sahip oldukları nüfus açısından diğer tâifelere oranla ufak bir azınlıktır. 1523/30 tahririnde 5 cemaatden oluşan Karalar tâifeleri, toplam 155 haneye sahipti. 98 bennâk ve 37 mücerred nüfusa sahip olan bu taifenin en kalabalık cemaati aynı zamanda tâifeye adını veren Karalar cemaatiydi¹⁰⁵. 1571 tahririnde Karalar tâifeleri de XVI. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen nüfus artışına paralel olarak %45 oranında bir artış göstermiştir¹⁰⁶.

Hem 1523/30 hem de 1571 tahrirlerinde Bacı kazâsı sınırları içerisinde bulunan Taceddinlü tâifesi, 1523/30 tahririnde toplam 411 hane, 340 bennâk, 259 mücerred ve 5 muaf nüfusa sahip idi. Mücerred sayısının 259 olması, Taceddinlü taifelerinin oldukça genç bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Taceddinlü taifeleri, 1523/30–1571 tahrirleri arasında %10'luk bir artış göstermiştir. Bu taifenin sahip olduğu mücerred sayısı, bir önceki tahrirdeki verilere göre düşüş göstermiştir.

Ankara Yörükleri'nin tahminî nüfusu¹⁰⁷ ve bu nüfusun sancak bazında

¹⁰⁴ BOA-MAD-9, v.6a.; Ayrıca bkz. M. Arıkan, a.g.t., s.20.

¹⁰⁵ BOA-TD-117, s.147.

¹⁰⁶ TKGM-KKA-TD-74, v.79a.

¹⁰⁷ Konar-göçer taifelerinin tahminî nüfusunun tespiti için uygulayacağımız metod, Bahaeddin Yediyıldız tarafından Ordu Kazâsı için uygulanan nüfus hesaplamasıdır. Bkz. Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazâsı Sosyal Tarihi (1455–1613)*, Ankara 1984, s.104. Bu nüfus hesaplamasında hane sayısını 5 ile çarptık. Ayrıca bu rakama imâm, hatip, ehl-i berat, sipahi, sipahi oğulları ve kale erlerinden oluşan askerî sınıfın da aile reisi oldukları varsayımını göz önünde bulundurarak bu kesime ait olan rakamı 5 ile çarparak ilave ettik. Tespit edilen bu rakama mücerred sayısını, malûl,

oranına gelince; bu durumu aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere özetlemek mümkündür (Bkz. Tablo.2).

Tablo 2. Ankara Sancağı'nın tahminî nüfusu¹⁰⁸ ve konar-göçer teşekküllerin bu nüfus içerisindeki oranı

Zümreler	1463		1523/30		1571	
Şehir	-	-	12.078	%8.51	26.241	%9.41
Kasaba	-	-	2.112	%1.49	6.207	%2.23
Köy/Mezraa	56.812	%96	67.499	%47.59	137.199	%49.21
Konar-göçer	2.025	%3	60.156	%42.41	109.138	%39.15
Yamak	104	%1	-	-	-	-
TOPLAM	58941	100	141.845	100	278.785	100

Sonuç

Netice olarak diyebiliriz ki; Ankara Yörükleri, özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısında artan cemaat sayılarıyla birlikte Ankara'nın güneyini içine alarak batıya ve kuzeye doğru geniş bir yelpazede yayılmış durumundaydılar. Bölge, bu asırda yöreye göç eden muhtelif teşekküller tarafından iskâna tâbi tutulduğu gibi, daha önce bölgeye gelen konar-göçerlerin de tedricen yerleştikleri yer olmuştur. Bu konargöçerler, 24 Oğuz boyunun bakiyyelerini bünyelerinde barındırmak suretiyle bölgenin Türkleşme sürecine de katkıda bulunmuşlardır.

Ankara Yörükleri, nüfus kesafeti açısından da sancak bazında önemli bir orana sahip idiler. 1523/30 ve 1571 tahrirlerine göre, Ankara sancağında kır kesiminden sonra en fazla nüfus büyüklüğüne sahip olan zümre, konar-göçer teşekküllerdi (Bkz.Tablo.2). Bu zümre, 1523/30-1571 tahrirleri arasında % 81 oranında artmıştır. Bu oran, aynı zamanda XVI. yüzyıl için ileri sürülen umumî nüfus artışıyla¹⁰⁹ da paralellik göstermektedir.

meflûc, divâne, küt/kötürüm, yekdest gibi zihinsel ve bedensel engelli kişiler ile yaşlıları da dahil ettik.

¹⁰⁸ Ankara Sancağı'nın her üç tahrir döneminde nüfus kategorileri ve bu kategorilerin tahminî nüfus ayrıntıları için bkz.Emine Erdoğan, a.g.t., s.85-111.

¹⁰⁹ Bu hususta bkz. Fernand Braudel, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (Çev. M.Ali Kılıçbay), Cilt I, Ankara 1993, s.485; Ö.Lüfi Barkan, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X (1951-1953), s.15-17, 21.

Kaynakça

1. Basılmamış Arşiv Belgeleri

a) *İstanbul, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi: Tahrir Defterleri* No:117.

Maliyeden Müdevver Defter No: 9

b) *Ankara, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi: Tahrir Defterleri* No: 74, 76, 214.

c) *Mühimme Defterleri: Cilt XXI, XXIII.*

2. Basılı Arşiv Belgeleri

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, 937/1530, I, *Kütahya, Kara-bisâr-ı Sâhib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara Livâları, -Dizîn ve Tıpkıbasım-*, Ankara 1993.

7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976), (*Özet-Transkripsiyon*), Cilt I, Ankara 1998.

Barkan, Ö.Lütfi-Enver Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, I, Ankara 1988.

3. İncelemeler

Afyoncu, Erhan; "Ulu Yörük (1485-1574)", *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Tarsus 2000, s.1-7.

Arıkan, Muzaffer; *H.867 Tarihli Ankara Tahrir Defteri (Açıklamalarla metin tesbiti)*, (Yayınlanmamış doktora tezi), AÜDTCF, Ankara 1958.

Barkan, Ö.Lütfi; "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X (1951-1953), s.1-26.

Braudel, Fernand; *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (Çev. M.Ali Kılıçbay), Cilt I, Ankara 1993.

Caferoğlu, Ahmet; "Anadolu Etnik Yapısının Oğuz-Türkmen-Yörük Üçlüsü", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, V/1-4 (1973), s.75- 86.

Çetintürk, Salâhaddin; "Osmanlı İmparatorluğunda Yürük Sınıfı ve Hukuki Statüleri", *DTCFD*, II/1(1943), s.107-116.

Çiçek, Kemal; "The Earliest Population and Fiscal Surveys (Tahrir defterleri) for the Anatolian Provinces of the Ottoman Empire", *OTAM*, 7(1996), s.45-97.

Doğru, Halime; *XV. ve XVI. Yüzyullarda Sivrihisar Nahiyesi*, Ankara 1997.

Emecen, Feridun; "Mufassaldan İcmale", *OA*, XVI(1996), s.37-44.

Erdoğan, Emine; *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Ankara Tahrir Defterleri'nin Analizi (TÜSOKTAR Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma)*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

Ergenç, Özer; *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı yay., Ankara 1995.

Faroqhi, Suraiya; "Ankara ve Çevresindeki Arazi Mülkiyetinin ya da İnsan Toprak İlişkilerinin Değişimi", *Tarih İçinde Ankara Sempozyumu*, (Der. Aysıl Tükel Yavuz), Ankara 1999, s.59-88.

Fichter, Joseph; *Sosyoloji Nedir?*, (Çev.Nilgün Çelebi), Konya 1990.

Halaçoğlu, Yusuf; "Anadolu'da Türk Aşiretleri ve Karakeçililer", *Oğuz Geleneği Çerçevesinde Tarihten Günümüze Karakeçililer*, (Ed. İsmail Özçelik), Kırıkkale 2003.

Halaçoğlu, Yusuf; *XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1998.

İnalçık, Halil; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, (1300-1600)*, (Editör: Halil İnalçık ve Donald Quataert, Türkçeye Çev. Halil Berktaş), Cilt 1, İstanbul 2000.

- İnalçık, Halil; “Osmanlı’da İstatistik Metodu Kullanıldı mı?”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, (Der. H.İnalçık, Şevket Pamuk), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü yay., Ankara 2000.
- İnalçık, Halil; “The Yürüks: Their Origins, Expansion and Economic Role”, *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire Essays on Economy and Society*, Bloomington 1993.
- Karadeniz, Hasan Basri; “Atçekenlik ve Atçeken Yörükleri”, *Anadolu’da ve Rumeli’de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Tarsus 2000, s.183–193.
- Lindner, Rudi Paul; *Ortaçağ Anadolusu’nda Göçebeler ve Osmanlılar*, (Çev. Müfit Günay), Ankara 2000.
- Orhonlu, Cengiz; *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987.
- Sümer, Faruk; “Anadolu’da Yaşayan Bazı Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller”, *İFM*, IX (Ekim 1949-Temmuz 1950), s.437–507.
- Sümer, Faruk; “Bozoklu Oğuz Boylarına Dâir”, *DTICFD*, XI/1 (Mart 1953), s.65–103.
- Sümer, Faruk; “XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak’ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumî Bir Bakış”, *İFM*, XI/1–4 (1952), s.518–522.
- Şahin, İlhan; “Osmanlı Devrinde Konar-Göçer Aşiretlerin İsim Almalarına Dâir Bâzı Mülâhazalar”, *İÜTED*, (Prof.Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı), 13 (1983–1987), s.195–208.
- Tanoğlu, Ali; “İskân Coğrafyası Esas Fikirler, Problemler ve Metod”, *Türkiyat Mecmuası*, XI (1953), s.1–32.
- Turan, A.Nezih; *Yabanâbâd Tarihini Ararken*, Ankara 1999.
- Uzunçarşılı, İ.H.; *Osmanlı Tarihi*, Cilt I, TTK yay., Ankara 1988.
- Yediyıldız, Bahaeddin; *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455–1613)*, Ankara 1984.